

of practical psychologists are described. On the example of conceptual-structural model of system education of practical psychologists levels are certain and the ways of optimization of professional self-consciousness of practical psychologists are offered.

Статтю подано до друку 11.02.2013.

© 2013 р.

Л. В. Помиткіна (м. Київ)

ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ КОМПОНЕНТІВ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ПРИЙНЯТТЯ СТРАТЕГІЧНОГО ЖИТТЄВОГО РІШЕННЯ З ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

Постановка проблеми. Упродовж історичного розвитку людства видатні філософи (Піфагор, Платон, Г.Сковорода, Сократ та ін.), психологи (А.Адлер, Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, Л.С.Рубінштейн, Д.О.Леонтьєв та ін.) та педагоги (К.Д.Ушинський, А.С.Макаренко, В.О.Сухомлинський, Тадеуш А.Новацький та ін.) визначали щасливою ту людину, якій вдалося реалізувати себе у трьох найважливіших напрямках життя: у професійній діяльності, в особистісно-сімейному оточенні та в соціумі. Отже одним з трьох значущих стратегічних напрямів особистісного розвитку людини є професійне самовизначення, основні рішення про вибір якого людина приймає, переважно, в студентські роки.

Як відомо, професійне самовизначення молоді не завершується з вибором вищого навчального закладу (ВНЗ) та початком професійного навчання. Проблема прийняття рішення щодо обраної професії ще вирішена і може супроводжувати студента усі п'ять років. А деякі вчені (А.Адлер, Тадеуш А.Новацький та ін.) вважають, що професійне самовизначення може тривати все життя.

Отже, прийняття рішення студентом щодо професійного вибору є надзвичайно відповідальним, життєво значущим, пролонгованим у часі процесом, який вимагає кваліфікованих знань, практичних навичок і рішучих дій. Дослідження проблеми професійного самовизначення особистості висвітлені у працях багатьох вчених, таких як Е.Ф.Зеєр, Є.О.Климов, Н.С.Пряжников, Н.А.Побірченко, В.В.Рибалка, В.В.Синявський, В.О.Толочек, Б.О.Федоришин та ін. Вчені вказують, що вибір професії – одне з найважливіших стратегічних рішень у житті людини і складна комплексна проблема. Це важливий акт самовизначення – свідомого вибору суб'єктом професійної життєвої позиції, яка стає вирішальним чинником у виборі способів розв'язання тих чи інших життєвих проблем.

Готовність особистості до професійної діяльності досліджували такі вчені як Г.О.Балл, О.О.Бодальов, О.Ф.Бондаренко, Л.М.Карамушка, О.В.Мушинська, Л.В.Нечаєва, В.В.Рибалка, Н.В.Чепелева та багато ін. Однак, незважаючи на актуальність професійного самовизначення молоді, в науково-психологічній літературі недостатньо приділено уваги формуванню особистісної готовності студентів саме до прийняття стратегічного життєвого рішення щодо професійного самовизначення.

Метою статті є висвітлення результатів діагностики розвитку компонентів особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення щодо професійного самовизначення.

Основна частина. Вчені визначають, що успішність прийняття студентами стратегічного життєвого рішення щодо професійного самовизначення залежить від їх готовності до цього процесу [1, 5, 7]. Нажаль, досить рідко у психологічній літературі наводяться результати досліджень готовності особистості до прийняття рішень. А, як відомо, саме рішення в психології

– формування мисленнєвих операцій, які знижують вихідну невизначеність проблемної ситуації взагалі, і в ситуації професійного самовизначення зокрема.

Аналіз наукових джерел з проблеми готовності особистості (Г.О.Балл, Л.М.Карамушка, К.К.Платонов, В.В.Рибалка [2, 3, 5, 7] показав, що поняття «психологічна готовність» включає наявність у студентів відповідної психологічної установки на діяльність в ситуації вибору; мотивів, цілей і ціннісних орієнтацій; високого почуття відповідальності за виконання своїх професійних обов'язків; цілеспрямованості, активності й самостійності у прийнятті рішень. Особистісну готовність вчені розглядають як сукупність психічної (психічні процеси і властивості особистості) і психологічної готовності до певної діяльності. У загальному вигляді особистісна готовність до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення передбачає сформоване ціннісно-позитивне ставлення до певного напряму професійної діяльності, наявність мотивації, наявність необхідних професійних знань, усвідомлення мети професійного зростання та обґрунтованість прийнятого рішення і шляхів його досягнення [6].

Результати теоретичного аналізу дозволяють нам визначити особистісну готовність до прийняття стратегічного життєвого рішення як складне ієрархізоване структурне утворення, що складається із ціннісно-мотиваційного, інформаційно-пізнавального, цілеутворювального та операціонального (результативного) компонентів та забезпечує здатність особистості до успішного професійного самовизначення.

Емпіричне дослідження рівня розвиненості компонентів особистісної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення проводилося серед студентів I-III курсів Національного авіаційного університету, Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова та Київського інституту бізнесу і технологій.

Визначення показників ціннісно-мотиваційного компоненту готовності студентів проводилося за морфологічним тестом життєвих цінностей (МТЖЦ) (автори В.Ф.Сопов, Л.В.Карпушина) та методикою «Життєві завдання особистості» Т.М.Титаренко [10].

Тест МТЖЦ дозволив дослідити термінальні цінності студентів, такі як: саморозвиток, духовне задоволення, креативність, активні соціальні контакти, власний престиж, високе матеріальне становище, досягнення, збереження власної індивідуальності у таких життєвих сферах, як: професійне життя, освіта, сімейне життя, сфера громадської активності, захоплення, фізичної активності.

У результаті дослідження було з'ясовано, що для студентської молоді найбільшою цінністю (за рангом) є високе матеріальне становище, а на останньому місці – власний престиж, тобто завоювання свого визнання в суспільстві та відповідність певним соціальним вимогам. Це означає, що високе матеріальне становище для більшості студентів є фактором матеріального благополуччя як головного сенсу існування. Високі значення за цим показником у 26,5% студентів, а середні – у 64,7 %, і лише для 8,8% молоді цей показник відповідає низькому рівню. Займати ж престижне місце у суспільстві прагнуть 67,6% студентів, однак їх показники на середньому рівні, тобто високої зацікавленості в цьому немає. На середньому місці для студентів виявилися професійне життя та освіта, які у нашому випадку можна віднести до професійного самовизначення. Середній ранг у цій сфері є характерною ознакою, оскільки професійне навчання для студентів – це їх провідна діяльність, яка займає досить велику частку часу, стає предметом роздумів, і вказує на прагнення людини до підвищення рівня своєї освіченості, розширення кругозору щодо професійного навчання.

Тест «Життєві завдання особистості» дав можливість дослідити показники мотивації до навчання та професійної діяльності. Для порівняння з метою виявлення значущості цього мотиву серед інших були взяті наступні: досягнення влади та успіху; два життєвих завдання, які сприяють прийняттю стратегічних життєвих рішень молодій людині: суб'єктивна активність та

життєва стратегія. Отримані дані вказують на те, що студентська молодь у віці 19-20 років має досить високу мотивацію на досягнення влади та успіху (68,7%), але не має уявлень як цього досягати, тому що показник мотивації до навчання та професійної діяльності дуже низький (26,0%). Цей факт підтверджує наші припущення про те, що студенти 1-3-го курсу не мають остаточної впевненості щодо професійного вибору та не володіють навичками професійного та особистісного зростання належним чином. Це означає що основне стратегічне життєве рішення щодо професійного самовизначення остаточно не прийняте і, відповідно, стратегія досягнення ще не вибудована.

У нашій вибірці (270 осіб) показник суб'єктивної активності у студентів – 76,0%. Отже, студенти мають рівень суб'єктивної активності вищий за середній, що свідчить про довірливе ставлення до себе в реалізації планів на майбутнє. Однак, як вказують показники, їх активність спрямована не в конструктивне русло.

Наступним показником є життєва стратегія (31,2%), яка узагальнює вміння ставити життєві завдання, виділяти основні, обирати конструктивні засоби та критерії досягнення, приймати відповідальні стратегічні життєві рішення. Як визначають дослідники [1, 2, 9, 10], суть стратегії проявляється у конструктивності й творчій активності особистості, у вмінні приймати рішення в повсякденному житті, зокрема, якість, перспективність, оперативність прийняття рішення відрізняють стратега від тактика. Високий показник стратегії виявлено лише у 16,7% студентів, середній – у 50,0%, низький – у 33,3% студентів. Це означає, що стратегічно, тобто «на все життя» вибирають професію лише невелика частка студентів (16,7%). Половина студентів (50,0%) вибирають до кінця не усвідомлюючи «чому саме цю професію», та не надаючи перевагу основним професійним цінностям. Тобто їх вибір відбувається під гаслом «не вийде обрати надовго, то хоч на деякий час!». 33,3% студентів не мислять стратегічно, на майбутнє, а задовольняються «сьогоднішнім днем» і не переймаються глибокими роздумами щодо професійного самовизначення. Низький показник життєвої стратегії вказує на несформованість умінь у студентів будувати власне життя у найважливіших напрямках для розвитку своєї особистості, а саме у бажанні обрати професію на тривалий час. Зокрема, не було жодного студента, у якого цей показник був максимальним.

Отже, дослідження ціннісно-мотиваційного компоненту готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення вказує на низький рівень його сформованості у студентів.

Дослідження рівня інформаційно-пізнавального компоненту готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення відбувалося на основі методу професіографії. Оскільки з професіограмою конкретної професії студенти знайомляться поступово у процесі навчання, то можна передбачити, що більш ґрунтовна обізнаність про професійну діяльність може вказувати на розвиненість інформаційно-пізнавального компоненту готовності до прийняття стратегічного життєвого рішення щодо професійного самовизначення.

Нами був розроблений опитувальник «Готовність до професійного самовизначення», який передбачав діагностику знань студентів про свою спеціальність та особливості виконання майбутньої професійної діяльності, а саме: мета, характеристика та предмет праці, професійно важливі якості, відповідність власних індивідуально-психологічних особливостей вимогам професії, різноманітні варіанти спеціалізації, перспективи професійного зростання, умови сучасного наймання та споріднені професії.

У результаті аналізу відповідей студентів було виявлено, що лише 18,5% із них мають високий рівень інформативності та знань щодо професійного спрямування, яке було ними обране. Це студенти, які чітко визначилися у своєму професійному спрямуванні, знають

особливості майбутньої діяльності, впевнені, що їх індивідуально-психологічні властивості відповідають вимогам обраної професії, детально знають напрями спеціалізації, шляхи досягнення професіоналізму тощо. Середній рівень обізнаності мають 42,3% студентів, низький рівень знань та інформації щодо своєї майбутньої професійної діяльності – 60,8% студентів. Це означає, що більша половина студентів не знає і не прагне пізнати подробиці спеціальності на якій навчається, оскільки відповіді майже на всі запитання виражаються в балах низьких та нижче середнього значення.

Таким чином, можна констатувати, що більшість студентів (60,8%) мають низький рівень інформативних знань щодо своєї майбутньої професійної діяльності, що вказує на низький рівень інформаційно-пізнавального компоненту готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення.

Наступний – цілеутворювальний компонент готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення – ми досліджували за методикою Дж.Роттера «Рівень суб'єктивного контролю». За його допомогою можна оцінити рівень суб'єктивного контролю над різноманітними ситуаціями, тобто визначити ступінь відповідальності людини за свої вчинки і своє життя, а отже і за прийняття рішень. За шкалою загальної інтернальності у більшості респондентів виявлено показник нижче середнього. Лише 31,0% студентів, які мають високим цей показник, вважають, що більшість важливих подій у їхньому житті було результатом їх власних дій, що вони можуть ними керувати і, отже, беруть на себе відповідальність за своє життя в цілому. Середній показник рівня суб'єктивного контролю лише у 15,2% студентів, що вказує на їх невизначеність у відповідальності за свої дії. Низький показник за шкалою мають більшість – 53,8% студентів, що відповідає низькому рівню суб'єктивного контролю. Такі студенти не бачать зв'язку між своїми діями та значущими подіями, які вони розглядають як результат випадку або дії інших людей.

Наступний показник інтернальності у сфері професійних відносин може характеризувати нашу вибірку з точки зору вміння налагоджувати стосунки в студентській спільноті і проектувати ці стосунки на майбутні взаємини у професійній діяльності. Респонденти отримали 3,0 бали, що відповідає рівню суб'єктивного контролю нижче середнього – 37,5%. Загалом показник розподілився наступним чином: 41,5% студентів мають високу вираженість показника, 38,2% студентів мають середнє значення і лише 20,3% студентів мають низький рівень суб'єктивного контролю, тобто поводять себе як екстернали і не турбуються з приводу встановлення адекватних стосунків.

Таким чином у показниках інтернальності респондентів переважає низький та нижче середнього рівні суб'єктивного контролю, що за критерієм відповідальності вказує на низький рівень розвитку цілеутворювального компоненту готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень щодо професійного самовизначення.

Наступний компонент – операціональний – досліджувався за допомогою нарративного методу, який дає можливість оцінити міру обґрунтованості рішень [1, 4, 10]. Як вказують психологи, нарративний опис має особливі наслідки, що змінюють реальність не тільки теоретично або у власній картині світу, але й на практиці [4, С.173-177]. Наративне дослідження має велику ефективність, оскільки у процесі написання відбувається усвідомлення подій, що може призвести до зміни реальних характеристик і вплинути на подальше життя особистості.

Текстові повідомлення студенти створювали за спеціально розробленим нами алгоритмом, який включав: мотиваційне повідомлення (усвідомлення мети), повідомлення щодо наявності та вибору альтернатив, повідомлення про прийняття попереднього рішення, повідомлення про остаточне рішення та шляхи реалізації прийнятого рішення. Були також розроблені опорні питання, а саме: *для мене важливим є здобуття обраної професії, тому*

що...; основними аргументами під час вибору професії були...; з усіх споріднених (схожих) професій я обрав саме цю, тому що...; на мій погляд для досягнення професійної успішності потрібно...

Під час розробки питань для створення студентами текстових повідомлень ми спиралися на дихотомічну шкалу, одним полюсом якої є обґрунтованість рішення, іншим – невизначеність. Обґрунтованість оцінювалася за такими ознаками як логічність, послідовність, чіткість формулювання та змістовність.

Аналіз створених студентами текстових повідомлень показав: 18,3% студентів мають високий рівень обґрунтованості, 31,1% студентів – середній рівень, 50,6% студентів – низький рівень. Отже, дослідження операціонального компоненту готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення вказує на низький рівень розвитку цього компоненту.

У результаті емпіричного дослідження готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення щодо професійного самовизначення за чотирма компонентами готовності ми встановили, що у студентів розвиток ціннісно-мотиваційного та інформаційно-пізнавального компонентів – на низькому рівні; розвиток цілеутворювального компоненту – на рівні нижче середнього; розвиток операціонального компоненту – на низькому рівні.

Низький рівень розвитку компонентів готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення характеризується відсутністю ціннісно-позитивного ставлення студентів до обраного напрямку професійної діяльності; несформованістю мотивації до професійного самовдосконалення; відсутністю необхідних професійних знань; неусвідомленням мети професійного зростання та нездатністю обґрунтувати прийняте рішення щодо професійного самовизначення.

Результати діагностики рівня розвитку компонентів готовності студентів показали, що студентська молодь потребує допомоги у прийнятті відповідального рішення з професійного самовизначення. Для забезпечення цього процесу необхідна розробка та впровадження програм розвитку компонентів особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень з професійного самовизначення, що забезпечить високий рівень обґрунтованості та ефективності прийнятого рішення.

Висновки. Особистісна готовність студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення передбачає сформоване ціннісно-позитивне ставлення до певного напрямку професійної діяльності, наявність мотивації, наявність необхідних професійних знань, усвідомлення мети професійного зростання та обґрунтованість прийнятого рішення.

У результаті діагностики компонентів готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення було виявлено низький рівень розвитку ціннісно-мотиваційного, інформаційно-пізнавального та операціонального компонентів та рівень нижче середнього цілеутворювального компоненту, що є недостатнім для прийняття відповідального доленосного рішення.

Для забезпечення розвитку компонентів особистісної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень щодо професійного самовизначення необхідно розробляти та впроваджувати у практику ВНЗ відповідні навчально-методичні програми, що дасть змогу зменшити невизначеність у процесі вибору професійного майбутнього як складової щасливої долі людини.

Література

1. Абульханова-Славська К.А. Стратегія життя. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Балл Г.О. Феномен вибору в контексті соціальної поведінки. Соціальна психологія. – 2005. – № 1. – С. 3-13.

3. Леонтьев Д. А. Жизнетворчество как практика расширения жизненного мира // 1-я Всероссийская научно-практическая конференция по экзистенциальной психологии : материалы сообщений / Под ред. Д. А. Леонтьева, Е. С. Мазур, А. И. Сосланда. – М. : Смысл, 2001. – С. 100-109.
4. Мілютіна К.Л. Траєкторії життєвого шляху особистості в динамічному середовищі : монографія. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2012. – 298 с.
5. Мушинська О.В. Особливості структури психологічної готовності керівників економічних відділів до прийняття рішень в умовах ризику / Актуальні проблеми психології. – Т.7, вип. 24., 2007. – С.208-215.
6. Помиткіна Л.В. Психологічна готовність студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень / Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / За ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 18. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. – С.654-663.
7. Розвиток психологічної готовності педагогів до творчої професійної діяльності: [наук.-метод. посіб.] / за наук. ред. Е. О. Помиткіна. – К.: Миколаїв, 2010. – 288 с.
8. Сохань Л. В. Искусство житнетворчества. Предназначение. Жизнетворчество. Судьба: Социологические очерки, социально-психологические эссе, интервью, глоссарий. – К. : Издательский Дом Дмитрия Бурого, 2010. – 576 с.
9. Тадеуш В.Новацький. Людська праця. Аналіз поняття / Переклад з польської Юлії Родик. – Львів: Літопис, 2010. – 182 с.
10. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Титаренко Т. М. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.

В статтє висветлен анализ результатов эмпирического исследования развития компонентов личностной готовности студентов к принятию стратегического жизненного решения о профессиональном самоопределении.

In the article highlighted the analyses of the results of an empirical research of components of the personal readiness development of students to making strategic life decision on professional self-determination.

Статтю подано до друку 11.12.2012.

© 2013 р.

А. В. Гришина (г. Севастополь)

**МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ
(на примере технических специальностей)**

На этапе обучения в вузе остается одной из важных задач -формирование личности профессионала. В нашем диссертационном исследовании было выявлено, что эмоциональная направленность личности (ЭНЛ) влияет на уровень профессионального самоопределения.

В современных исследованиях О. Н. Доценко [3], И. А. Кураповой [4], Н. Ю. Спиридоновой [5] и Н. Е. Яблонски [6] поднимается вопрос мотивирования деятельности структурно-содержательными особенностями эмоциональной направленности личности в различной профессиональной деятельности. В данном процессе ведущая роль отводится не одному конкретному типу эмоциональной направленности личности, а целому комплексу механизмов эмоциональной самореализации субъекта.